

סיוון התשס"ח

בס"ד

המעפילים לפרשת שלח

(על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

וַיַּעֲפֹלוּ לַעֲלוֹת אֶל-רֹאשׁ הַהָר וַאֲרוֹן בְּרִית-יְהוָה וּמִשָּׁה לֹא-מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה. **מה** וַיֵּרֶד הָעִמְלָקִי וַהֲפָנְעֵנִי יֵיִשֵׁב בְּהָר הַהוּא (ויכוס וַיִּנְתְּוֹם עַד-הַחֲרָמָה. {פ})

הרב אלחנן סמט משייך פסקה זו לסיפור הגדול של המרגלים שהיא באה בסופו.

על פי הרב סמט סיפור התרים את הארץ נחלק לשתי מחציות:

- במחצית הראשונה (י"ג, א - י"ד, ו) מתואר חטא התרים את הארץ וחטא העם עד לנקודת השפל החמורה ביותר שלו,
- ואילו המחצית השנייה (י"ד, זא-מה) עוסקת בעונשים שהושתו על העם ועל התרים את הארץ.

חטא המעפילים ועונשם שייכים לנושאה של המחצית השנייה:

בפסקה זו **הומחש** שהעונש שבו נענש העם (י"ד, כ"ג) - "אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם" - אינו בר-ביטול, ואין ניתן לעקפו בשום דרך.

בנפילתם של המעפילים לפני העמלקי והכנעני החל להתקיים עונשו של אותו דור (י"ד, כט) "במדבר הזה יפלו פגריכם...", והמסקנה מן האירוע היא אפוא שאין עצה ואין תבונה אלא לקיים את דבר ה' (י"ד כ"ה): "מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף".

הוראה אחרונה זו לעם מכילה כבר את הרמז למה שייאמר במעשה המעפילים בפירוש. כך נאמר בהוראה הזו: (י"ד, כ"ה) **והעמלקי והכנעני יושב בעמק**, מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף. ופירש רש"י:

2. רש"י בד"ה והעמלקי

"אם תלכו שם יהרגו אתכם, מאחר שאיני עמכם";

וכתב החזקוני על פסוק זה:

3. החזקוני

"במידה שהפחידום המרגלים בעמלק [י"ג, כט]: "עמלק יושב בארץ הנגב... והאמרי יושב בהר" [בה הפחידום הקב"ה". וניתן להוסיף על דבריו: במידה שאמרו התרים את הארץ:

מעשה המעפילים בתוך הסיפור על חטא התרים את הארץ

בסופו של הסיפור הגדול על חטא העם במעשה התרים את הארץ מצויה פרשת המעפילים העוסקת בחטאם של המעפילים:

1. במדבר י"ד

(כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה סַלַחְתִּי כַּדְבָרְךָ: (כא) וְאוֹלָם חִי אֲנִי וַיִּמְלֵא כְבוֹד יְהוָה אֶת כָּל הָאָרֶץ: (כב) כִּי כָל הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֶת כְּבֹדִי וְאֶת אֹתוֹתַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עֹשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: (כג) אִם יֵרְאוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבוֹתָם וְכָל מִנְאֲצֵי לֹא יֵרְאוּהָ: (כד) וְעַבְדֵי כָּלֵב עֲקֹב הִיִּתְהָ רוּחַ אַחֲרַת עַמּוֹ וַיִּמְלֵא אַחֲרָי וַהֲבִיאֲתִיו אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא שָׁמָּה וְזָרְעוּ יוֹרְשָׁנָה: (כה) וְהַעֲמַלְקִי וְהַפְּנְעֵנִי יוֹשֵׁב בְּעַמְק מַחֲר פָּנָו וְסַעו לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יָם סוּף:

(כו) וַיִּדְבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: (כז) עַד מַתִּי לַעֲדָה הַרְעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי אֶת תַּלְנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי שְׁמַעְתִּי: (כח) אָמַר אֱלֹהִים חִי אֲנִי נָאִם יְהוָה אִם לֹא פֹאֶשֶׁר דְּבַרְתֶּם בְּאָזְנִי כִּן אַעֲשֶׂה לָכֶם: (כט) בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְלוּ פְּגָרֵיכֶם וְכָל פְּקֻדֵיכֶם לְכָל מִסְפָּרְכֶם מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעֲלָה אֲשֶׁר הִלִּינְתֶם עָלַי: (ל) אִם אַתֶּם תִּבְאֹוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה וַיְהוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן: (לא) וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אִמְרַתֶם לְבֹו יְהִיָּה וְהִבִּיאֲתִי אֲתֶם וַיִּדְעוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵאֲסַתֶם בָּהּ: (לב) וּפְגָרֵיכֶם יִפְלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה: (לג) וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רְעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנִשְׂאוּ אֶת זְנוּתֵיכֶם עַד תֵּם פְּגָרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר: (לד) בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּרְתְּם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת עֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּדְעַתֶם אֶת תְּנוּאָתִי: (לה) אֲנִי יְהוָה דְּבַרְתִּי אִם לֹא זֹאת אַעֲשֶׂה לְכָל הָעֵדָה הַרְעָה הַזֹּאת הַנּוֹעֲדִים עָלַי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתְמוּ וְשָׁם יָמֹתוּ:

(לו) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיָּשִׁבוּ וַיַּלְלוּ וַיִּלְלוּ {וַיַּלְלוּ} עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה לְהוֹצִיא דָבָה עַל הָאָרֶץ: (לז) וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דַבַּת הָאָרֶץ רַעָה בַּמַּגְפָּה לִפְנֵי יְהוָה: (לח) וַיְהוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה חָיוּ מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֲלָכִים לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ:

לט וַיִּדְבֶּר מֹשֶׁה אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל-כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד. מ וַיִּשְׁכְּמוּ בִּבְקָר וַיַּעֲלוּ אֶל-רֹאשׁ-הָהָר לֵאמֹר הֲנַנו וְעַלְיֵנו אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אָמַר יְהוָה כִּי חֲטָאוּנוּ. מֵא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְמָה לָּמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-פִּי יְהוָה וְהוּא לֹא תִצְלַח. מֵב אֶל-תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִנְגְּפוּ לִפְנֵי אֵיבֵיכֶם. מֵג כִּי הָעִמְלָקִי וְהַפְּנְעֵנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וַיִּנְתְּוֹם בְּחֶרֶב כִּי-עַל-כֵּן שָׁבַתֶם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא-יְהִיָּה יְהוָה עִמָּכֶם. מֵז

4. במדבר י"ג, ל"א

"לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו"
ובמידה שאמרו העם:

6. במדבר י"ד, ג'

"ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב",

דבר זה אינו ניתן להיאמר על מעשה המעפילים:
המפלה המתוארת בפסוקה זו אינה תוצאה צפויה של מה שאירע לפני כן.

ולכן מהווה פרשת המעפילים סיפור עצמאי של 'חטא ועונשו' בתוך הסיפור הגדול של פרשת המרגלים.

ב. האירוע המתואר בפסוקה - יזמת העלייה לארץ - מהווה הפתעה גדולה, שכן מעוצב בו מהלך הפוך מזה שתואר בסיפור הגדול שקדם לו. את מקומם של מאיסת הארץ ושל הפחד מן המלחמה הכרוכה בכניסה אליה תופסים עתה אומץ לב ודבקות בארץ - "המקום אשר אמר ה'".

ואף שמידות טובות אלו אינן מופיעות בזמן הנכון ולא במקום הנכון, ועל כן הן מובילות למפלה כואבת, בכל זאת מהווה מעשה המעפילים מעין 'תמונת ראוי' מפתיעה של מעשה התרים את הארץ, כפי שנראה בהמשך.

8. פרשת המעפילים מתחלקת שלושה חלקים:

- פסוקים לט-מ הרקע למעשה המעפילים
- פסוקים מא-מג דברי משה אליהם: ניסיונו להניאם מלעלות אל הארץ
- פסוקים מד-מה המעשה ותוצאותיו

מועטים הם דברי חז"ל והמפרשים על פסוקים אלו - אולי מפני שמאפיל עליהם צלו של המעשה הגדול המתואר קודם לכן, המושך את כל תשומת לבם של המדרשים ושל המפרשים, ואולי מפני שאין בפסוקים הללו קשיים מיוחדים. נדון תחילה בכל אחד משלושת החלקים המרכיבים את מעשה המעפילים.

הרקע למעשה המעפילים (לט-מ)

ל"ט וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל, ויתאבלו העם מאד.

במבט ראשון נראה שפסוק ל"ט אינו שייך למעשה המעפילים, אלא הוא חותם את הפסוקה שבה כלול דבר ה' למשה בפסוקים כ"ו-ל"ה: אל דבר ה' הזה רומזות המילים "הדברים האלה", ושמיעת דבר ה' הזה היא שהביאה את העם להתאבל מאד.

אלא שאם כך הדבר, מתעוררת השאלה מדוע אין פסוק ל"ט צמוד בכתוב לדבר ה' הזה אלא מפרידים ביניהם פסוקים ל"ו-ל"ח, העוסקים בעונשם של התרים את הארץ, שמתו במגפה מיד (מלבד יהושע וכלב).

ר"י אברבנאל הרגיש בשאלה זו, והוא ענה על כך:

9. ר"י אברבנאל

"וכאשר ראה משה שהגזרה הא-לוהית כבר התחילה לצאת בפועל במיתת המרגלים הרעים, אז הודיע לישראל כל מה שדיבר אליו מהגזרה, וזהו אמרו אחרי זיכרון מיתתם [פסוקים לו-לח] וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד - כי ראו כי כלתה אליהם הרעה מאת המלך ה' צב-אות".

אולם אם כדבריו, מדוע התעכב משה במסירת דברי ה' לעם?

במידות אלו נענשו בפועל במעשה המעפילים, כפי שמזהיר אותם משה (י"ד מ"ב-מ"ג) - **מקור 1:**

"אל תעלו כי אין ה' בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם. כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב".

כל אלו ממחישים את דבר ה': (י"ד, כח) "כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם".

הרב סמט הראה בעיונו על פרשת המרגלים שהפסקה החותמת את פרשת המרגלים היא מעשה המעפילים בה אנו עוסקים מקבילה לשתי הפסקות הפותחות את הסיפור: לתיאור הטלת השליחות על הנשיאים (י"ג, א-כ) ולתיאור מסעם בארץ עד לשובם אל המחנה (שם, כא-כה). א. בשני הצדדים המקבילים מתוארת 'עליית' אנשים מישראל אל הארץ שאותה עומד ה' לתת לישראל, ב. בכל צד בהקבלה מופיע השורש על"י (ביחס לארץ) ארבע פעמים.

7. הקבלה בין שליחת המרגלים למעשה המעפילים

בשליחת המרגלים: (יז) "עלו זה בנגב ועליתם את ההר"; (כא) "ויעלו ויתרו את הארץ"; (כב) "ויעלו בנגב".

במעשה המעפילים: (מ) "וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר: הנו ועלינו אל המקום..."; (מא) "אל תעלו"; (מד) "ויעפלו לעלות אל ראש ההר".

ההקבלה בין שתי העליות מבליטה כמובן את הניגוד ביניהן:

בעוד שהעלייה הראשונה, עלייתם של שנים עשר הנשיאים, נעשתה על פי מצוות ה' כביטוי לרצונו להיטיב עם ישראל ולשתפם בבחירת הארץ בטרם ייכנסו אליה, ולכן נסתיימה כמובן בשלום, ומסע הנשיאים הוכתר בהצלחה.

בעלייה האחרת, לעומת זאת, היו העולים 'עוברים את פי ה' ועל כן 'היא לא תצלח', והיא מסתיימת במפלה ובאסון.

ההסבר לשינוי הגדול ביחסו של ה' אל שתי העליות הללו אל הארץ מצוי בסיפור שבין העלייה הפותחת לזו המסיימת: התרים את הארץ והעם שנסחף אחריהם חטאו חטא כבד, בעטו במתנתו של ה' ובחסדו המורעף עליהם ועמדו על סף מרד בה' ובשלוחיו משה ואהרן - "נתנה ראש ונשובה מצרימה".

כך הפך חסד העלייה לארץ שבראש הסיפור לעלייה של אסון ומפלה בסופו, וכך ארע השינוי המכריע בכוונותיו של ה' ביחס לישראל באותו הדור.

למרות כל האמור עד כאן הרי שניתן לראות במעשה המעפילים יחידה מיוחדת ועצמאית בתוך הסיפור הגדול. ושני נימוקים לקביעה זו.

א. השתלשלות המאורעות בסיפור התרים את הארץ למן ההידרדרות אל תהומות החטא (מ"ג, כו) ואילך מהווה רצף של סיבות ותוצאות צפויות - של חטאים ועונשים מתאימים.

לאור קושיות אלו ניתן לפרש שפסוק ל"ט נדחה לאחר התיאור של מות המרגלים על מנת להוות **הקדמה** למעשה המעפילים ולתת לו רקע דתי ופסיכולוגי:

כששמע העם מפי משה את עונשו החמור התאבל על כך מאוד, בדומה לתגובה של העם לאחר חטא העגל, כאשר שמע מה יהיו התוצאות העתידיות של חטאו:

10. שמות ל"ג, א-ד

וידבר ה' אל משה: לך עלה מזה אתה והעם... אל הארץ אשר נשבעתי... ושלחתי לפניך מלאך... כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה, פן אכלך בדרך. **וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו... "**

(כמו כן בשני המקומות קשורה אבלותו של העם בעונש הנוגע לעלייתם אל הארץ.)

אבלות זו היא שהצמיחה את הנכונות של חלק ממנו לעשות מעשה.

לפי זאת, יש לצרף את סוף פסוק לט עם ראש פסוק מ' בבחינת: **ויתאבלו העם מאד - וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר...**

ראשו של פסוק מ' - **"ויעלו אל ראש ההר..."** - מעורר תמיהה: והלוא הן מהמשכו של אותו פסוק - **"הננו ועלינו..."**, הן מדברי משה בפסוק הבא - **"אל תעלו"** - והן מתיאור המעשה הבא לאחר דברי משה (מד) - **"ויעפלו לעלות..."** - מכל אלה ברור שבפסוק מ' עדיין לא עלו!

לאור זאת נראה לאמר שבמילים **"ויעלו אל ראש ההר"** מתכוון הכתוב לתאר **הכנות מעשיות** שנערכו לקראת העלייה אל ראש ההר, והוא נוקט בלשון **"ויעלו"** כדי לציין את הנחרצות של החלטתם לעשות כן, ואולי אף את תחילת התנועה לשם כך.

דברי העולים אל ראש ההר מצריכים השלמה: **הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' [...] כי חטאנו.**

ובכן, **מה אמר ה'?**

בפירוש רש"י מופיעה השלמה זו:

11. רש"י

הננו ועלינו אל המקום - לארץ ישראל; אשר אמר ה' - לתת לנו, שם נעלה.

כי חטאנו - על אשר אמרנו (י"ד, ג) יהלוא טוב לנו שוב מצרימה.

לפי פירוש זה, **"אמר ה' " פירושו 'הבטיח ה' "**

רש"י לעומת זאת מפרש זאת בדרך שונה:

12. רש"י

אל המקום אשר אמר ה' - **וציוונו ללכת שם לירש את הארץ;** כי חטאנו - כאשר האמנו לעצת המרגלים.

הצד השווה בשני הפירושים, שעל פי שניהם **עומדות המילים "כי חטאנו" בפני עצמן, כוידויו של העם על חטאם הקודם.**

כך אכן נראה מן הטעמים, וכך גם נראה מן המקבילה בספר דברים, ששם דבריהם מובאים בסדר שונה:

13. דברים א', מא

חטאנו לה', אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו ה' א-להינו...¹

ההבדל בין שני הפירושים הוא **במהות החטא העיקרי** שאותו הם חפצים לתקן בעלייתם:

מפירוש רש"י עולה שהם מבקשים לתקן את **מאיסתם בארץ**, ואילו מפירוש רש"י נראה שהם חפצים לתקן את **אי-נכונותם להילחם בעמי הארץ** כפי שנצטוו לעשות.

לדעת הרב אלחנן סמט מהדגשתם של בני ישראל כי הם עולים אל **"המקום"** ומכך שאין הם מזכירים כלל את העמים שאליהם הם עולים להילחם נראה יותר הפירוש הראשון.

נאומו של משה (מא-מג): שתי סיבות לכישלונם הצפוי של המעפילים

מא ויאמר משה: למה זה אתם עברים את פי ה', והוא לא תצלח.

נשאלת השאלה לאיזה דבר ה' שעלו עומדים המעפילים לעבור רומז משה?

לדעת ר"י בכור שור דבר ה' הזה הוא:

14. הבכור שור

"שגזר שלא תיכנסו לארץ, ואתם רוצים ליכנס."

ואילו לדעת חזקוני:

15. חזקוני

"שאמר [בפסוק כה] 'מחר פנו וסעו לכם המדברה דרך ים סוף'."

ונראה ששני הפרושים מסכימים שהכוונה היא לעונש שהעניש ה' את ישראל על חטאם החמור.

אלא שלעונש זה יש שני צדדים המתחייבים זה מזה:

האחד **הגזרה שדור זה לא ייכנס לארץ** שמחייבת את צו ה' לפנות חזרה אל המדבר להמשך המסע הארוך, שיימשך עד תום כל הדור הזה (הצד האחר של הגזרה).

ברם, מנאומו של משה בספר דברים עולה תשובה אחרת לשאלתנו:

16. דברים א', מ"ב-מ"ג

ויאמר ה' אלי: אמר להם: לא תעלו ולא תלחמו, כי אינני בקרבכם, ולא תנגפו לפני איביכם. ואדבר אליכם ולא שמעתם.

כלומר על פי דברי משה בדברים, **אל מעשה המעפילים קדם דבר ה' אל משה שאסר עליהם את העלייה ואת המלחמה.**

¹ א. פסוק זה מחזק את פירוש רש"י כי "אמר ה' " שבספרנו פירושו "ציוונו ה' " להילחם.

ב. על אף כל האמור למעלה ביחס לפירוש המילים "כי חטאנו", נציע כאן פירוש שונה למילים אלו ולתוכן אמירתו של ה': המילים "כי חטאנו" הן תוכן האמירה של ה' בציטוט עקיף. לפי פירוש זה, אין צורך להשלים מהי אמירתו של ה', ומשמעות הפסוק היא 'הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו ביחס אליי'. חטא זה הוא אפוא מאיסת הארץ, כפי שמעידים הכתובים (י"ד, לא) "הארץ אשר מאסתם בה"; (תהילים ק"ו, כד) "וימאסו בארץ חמדה".

ועל פי זאת פירש רמב"ן במקומונו :

17. רמב"ן

יאמר : למה אתם עוברים את פי ה', כי הוא ציווה אליי שלא תעלו כלל ולא תינגפו לפני אויביכם, וכן אמר במשנה תורה יותהינו לעלות ההרה, ויאמר ה' אלי אמר להם לא תעלו...!

החזרות בנאומו של משה

הבעיה המרכזית בהמשך נאומו של משה היא החזרות שבו : פעמיים הוא מזהיר את המעפילים מפני ניצחון האויבים עליהם (בפסוק מב ובפסוק מג), ופעמיים הוא אומר להם (באותם שני פסוקים) כי ה' אינו בקרבם או שלא יהיה עמם. סדרן של שתי האמירות הללו בשני הפסוקים מב ומג הפוך, והוא יוצר מבנה כיאסטי כדלהלן :

18. האמירות החזרות בנאומו של משה

(מב) אל תעלו כי אין ה' בקרבכם

ולא תנגפו לפני איביכם.

(מג) כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב

כי על כן שבתם מאחרי ה' ולא יהיה ה' עמכם.

נראה שמשה אכן מתכוון לשתי סיבות למפלתם הצפויה של המעפילים :

האחת מוחשית יותר, והאחרת דתית-מוסרית, ועל כן מוחשית פחות.

הסיבה המוחשית היא זו שתואר בהמשך, בפסוק מד :

וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה.

היוצאים למלחמה שלא הורשו לצאת אליה - ותהא הסיבה לכך מה שתהא - אינם זוכים בליווי הארון במלחמתם, ובכך מתבטא כי אין ה' בקרבם.

על כן הם חשופים למקרי הזמן, ועלולים בדרך הטבע להינגף לפני אויביהם.

אולם במקרה זה אין מדובר במלחמה רגילה שלא ניתנה רשות לצאת אליה.

כאן מדובר במלחמה כנגד העמלקי והכנעני השוכנים בפתחה הדרומי של הארץ, שמפניהם כה חששו בני אותו הדור.

לו זכו לשמוע בקולם של יהושע וכלב :

19. במדבר י"ד, ט

"ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו, אל תיראם!"

באמת היה ה' עמם והם היו מנצחים את עם הארץ.

אולם משמרדו בה' ונענשו שלא להיכנס לארץ, הפכו העמלקי והכנעני לאויב שאין בכוחם לנצחו.

דבר זה הוא חלק מן העונש שנענש בו אותו הדור (י"ד, כח) : "כאשר דברתם באזני - כן אעשה לכם".

לפיכך נרמז להם כבר בדבר ה' שבפסוק כה :

והעמלקי והכנעני יושב בעמק, מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף.

ומשה מפרט ומפרש רמז זה בדבריו למעפילים בפסוק מ"ג :

כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב.

כלומר, הסיבה לנפילתם הצפויה בחרב אויביהם היא חטאם

הקודם : "כי על כן שבתם מאחרי ה'".

ומבאר חזקוני :

20. חזקוני

"סרסוהו : על כן, כי שבתם".

לפיכך מידה כנגד מידה :

"ולא יהיה ה' עמכם" - ה' לא יסייע בידכם במלחמתכם בהם. כלומר מן ההיבט הזה לא העדרו של הארון הוא הקובע, אלא החטא הוא הגורם לכך שה' יזנחם במלחמתם וייתנם ביד אויביהם, מידה כנגד מידה על שסירבו לעמוד מולם במלחמה כפי שנצטוו.

הסבר זה לכפילות בדבריו של משה - שהוא נותן שני טעמים לכך שהמעפילים ייכשלו במלחמתם - מחזירנו אל הדעות השונות שהובאו בראש סעיף זה בשאלה לאיזה דבר ה' רמז משה באמרו "למה זה אתם עברים את פי ה' ".

כזכור, רמב"ן מפרש כי הכוונה לציווי האוסר לצאת למלחמה, ציווי הנזכר במפורש בספר דברים.

איסור מפורש זה - לא נזכר טעמו, אך תוצאתו ברורה : הם לא יזכו בליווי הארון לכשיצאו בניגוד למה שנאסרו בו, לפיכך הם צפויים להינגף לפני אויביהם.

פירוש זה מתאים לחלק הראשון בדברי משה, ואכן הפסוק בספר דברים מתאים מילולית לחלק זה בדבריו :

21. דברי משה ב"במדבר" וב"דברים"

דברים

לא תעלו ולא תלחמו

כי אינני בקרבכם

ולא תנגפו לפני איביכם.

במדבר

אל תעלו

כי אין ה' בקרבכם

ולא תנגפו לפני איביכם.

אולם ר"י בכור-שור וחזקוני ביארו כי דבר ה' שאליו רומז משה הוא העונש שנענש העם על חטאו הגדול, עונש הכולל בתוכו רמז (י"ד, כה) כי מעתה לא יעמוד להם כוחם להילחם בעמלקי ובכנעני ועליהם לפנות אל המדבר דרך ים סוף. פירוש זה מתאים לחלק השני בדברי משה, שאכן עומד בזיקה לשונית ועניינית ברורה אל אותו העונש, כפי שראינו לעיל.

מעשה המעפילים ותוצאותיו (מד-מה)

המעפילים לא שעו לאזהרתו הכפולה של משה :

הם עלו אל ראש ההר על אף שה' לא היה בקרבם - "וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה" -

ונפלו בחרב לפני העמלקי והכנעני, שהכום והכתום עד שהחרימום במקום שנקרא על שם המאורע 'חרמה' (רש"י). כל זאת כפי שהוזכרו מראש.

מהי משמעות התיבה "ויעפלו"

הבעיה הפרשנית החמורה ביותר בפסוקים אלו היא מהי משמעות התיבה "ויעפלו". השורש עפ"ל מופיע במקרא שמונה פעמים כשם עצם - 'עופל' - שמשמעו מקום גבוה ומוגן, גבעה בצורה.

אולם כפועל מופיע השורש הזה באופן ודאי פעם אחת בלבד - במקומנו. ובכן, מה משמעו? (חוץ ממופע בחבקוק שנסביר בהמשך).

הרב אלחנן סמט בפירושו מביא את הפירושים השונים למלה "ויעפילו" על פי המטען שמטעין כל פירוש את המילה ויעפלו.

נתחיל באלו הנותנים לה **משמעות שלילית**, נעבור למבארים אותה **כמילה נייטרלית**, ונסיים במי שמטעין את המילה **במטען חיובי**.

משמעות שלילית

א. אונקלוס מתרגם :

22. אונקלוס

"וארשעו" - וירשעו.

אך נשאלת השאלה, **מניין לאונקלוס פרוש זהו?** ונראה לומר שהוא כנראה למד זאת מהכתוב המקביל בדברים:

23. דברים א', מג

ותמרו את פי ה' ותזדו ותעלו ההרה.

כלומר על פי דברים 'ויעפילו' פירושו 'ויזידו' - עשו בזדון וברשע (כנאמר בדברים "ותמרו את פי ה'"), ומכאן תרגום אונקלוס במקומו, כמו שתרגם גם בדברים: 'ותזדו' - 'וארשעו'.

(הערה: גם רס"ג מפרש באופן דומה ומתרגם את המילה ויעפילו - 'ויזידו').

ב. פירושו של רש"י קרוב לפירושו של אונקלוס:

24. רש"י

ויעפלו - לשון חוזק, וכן (חבקוק ב', ד) 'הנה עפלה' - לשון עזות, וכן (מיכה ד', ח) 'עפל בת ציון'; (ישעיהו ל"ב, יד) 'עפל ובחן'.

כלומר רש"י קושר את הפסוק בפרשתנו לפסוק הנוסף שבו השורש מופיע כפועל בספר חבקוק ולפסוקים שבהם השורש מופיע כשם עצם, והמכנה המשותף לכל המקומות הללו הוא לדעתו **חוזק ועזות**.

חוזקם ועזותם של גבעה או של מבצר אינם עניין ערכי. אולם כשמדובר בהתנהגות אנושית, עשויים חוזק ועזות להיות **שלילים**.

ונראה שלדעת רש"י בשני הפסוקים שבהם השורש מופיע כפועל המתייחס לאדם: **נפש שעופלה היא נפש עזה ש"תמיד היא ככעס ובתאוה"** (מפירושו רש"י לחבקוק שם),

ואף המעפילים פעלו **בעזות ובחזקה כנגד** מה שנאמר להם על ידי משה. משמעות זו מתאימה אפוא אף היא למקבילה בדברים "ותזדו ותעלו ההרה".

אל פירושו של רש"י מצטרף אף ספורנו:

25. ספורנו

ויעפלו - חיזוק לבבם, כעניין (שמות ז', יג) 'ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם'.

משמעות נייטרלית

ג. ראב"ע גוזר את הפועל 'ויעפלו' משם העצם 'עופל':

26. ראב"ע

ויעפלו - מגזרת 'עפל ובחן' (ישעיהו ל"ב, יד). והטעם - שעלו אל העופל.

כלומר: עלו אל המקום הגבוה והמבוצר שבראש ההר.

ולכן על פי ראב"ע אין המילה מציינת אפוא אלא את **היעד המדויק של עלייתם אל ראש ההר, ואינה נושאת כל משמעות ערכית**.

ד. הפירוש המקובל לשורש עפ"ל הוא "היה תפוח, צבה, ובערבית עפ"ל" (הערת טור סיני לשורש עפ"ל במילון בן יהודה, עמ' 4616 הערה 2).

פירוש זה מתאים לשם **עופל - מקום גבוה - ולמילה 'עפולים' - הכתיב הקבוע של המילה 'טחורים' במקרא**.

לפי פירוש זה, המילים 'עופלה נפשו' שבחבקוק פירושו **עניין גבהות לב' (רד"ק)**.

'ויעפילו' פירושו אפוא 'ויגביהו', לשון טיפוס ועלייה.

פירוש זה אינו שונה בהרבה מזה של ראב"ע, אלא שעל פיו הפועל מציינ את **אופי הפעולה, ולא את יעדה**.

משמעות חיובית

ה. פרופסור יהושע בלאו (עולם התנ"ך עמ' 91) כותב:

27. פרופסור יהושע בלאו

ויעפילו - יש המסבירים מילה זו על סמך הערבית: **חירפו את נפשם למות (הסיחו דעתם מן הסכנות הכרוכות בדבר)**.

וכעין זאת במילון בן יהודה ערך עפל - "העפיל לעשות דבר - הרהיב והעז".

פירוש זה מטעין את המילה 'ויעפילו' **במטען חיובי**:

נכונות האדם לחרף את נפשו כדי לעשות מעשה שהוא מאמין שיש לעשותו, ודאי מידה טובה היא, אלא שגם מידה טובה זו אינה טובה תמיד ובכל מקום.

המעפילים - בין תשובה מעולה לבין המראת פי ה'

כיצד מציגה לפנינו התורה את דמותם של המעפילים:

האם כרשעים גמורים (כמו שהיו התרים את הארץ שמתו לפני כן במגפה) או אולי כצדיקים שחטאו?

על כך שחטאו בהעפלתם אין כל ויכוח:

משה אומר להם "למה זה אתם **עברים את פי ה'**", והם אינם שומעים בקולו.

בספר דברים מתוארת אשמתם בבהירות יתרה:

ה' מצווה את משה לאסור עליהם את העלייה **בשמו** - "ואדבר אליכם **ולא שמעתם, ותמרו את פי ה', ותזדו ותעלו ההרה**".

וכבר ראינו שישנם מפרשים הרואים אף במילה "ויעפלו" שבפרשתנו ציון של אשמתם (אונקלוס, רש"י, ספורנו).

אולם לא ניתן להתעלם מדבריהם בראש הפסקה, הן בפרשתנו הן בפרשת דברים, דברים המביעים חרטה ותשובה:

28. חרטה ותשובה בדברי המעפילים

פרשת דברים

פרשת שלח

מ הננו ועלינו אל המקום מא **חטאנו לה'**
אשר אמר ה', **כי חטאנו**.
אנחנו נעלה ונלחמנו ככל
אשר צונו ה' א-להינו.

בפרשתנו מתוארים דבריהם הללו ונכונותם לעלות "אל המקום אשר אמר ה'" **כמסקנה הנובעת מתוך חרטה אמתית של העם: "ויתאבלו העם מאד"**.

כל מרכיביה של **תשובת אמת** מופיעים לפנינו:

חרטה על הנעשה בעבר, וידי דברים ונכונות לתקן את החטא במעשים הפוכים, המביעים שינוי פנימי גמור שחל בחוטאים.

במקרה המסוים הזה מלווה התשובה אף במסירות נפש אמתית - "אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו ה'!" - והרי במלחמה ישנה סכנת נפשות ללוחמים אף כאשר הם מאמינים שה' יעניק להם ניצחון:
29. רמב"ן על דברים כ"א, ה
"בנוהג שבעולם... בכל המלחמות ימותו אנשים גם מִכַּת הַנוֹצְחִים".

תשובתם המרשימה של המעפילים הביאה את רבי יצחק עראמה, בעל העקדה, לשאול בשער השבעים ושבעה של ספרו שאלה מהותית (השאלה הי"ח לפני התחלת פירושו לפרשת שלח):

30. בעל העקדה
"אחר שהעפילו לעלות אל ראש ההר ללכת אחרי ה', למה ארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה? ולמה נעל שער התשובה לפנייהם?"

ומסבירה נחמה ליבוביץ (עיונים בספר במדבר עמ' 193-196):

31. נחמה ליבוביץ
"אי יכולתם לבוא לרשת את הארץ התגלתה בכל מערומיה באותה אמירה של "נתנה ראש ונשובה מצרימה" ... ועתה לא יתקן הדבר אלא אם יקבלו עליהם את אשר הוטל עליהם, ואין בדבריהם "הננו ועלינו" תשובה, אלא אם יקבלו עליהם את גזר הדין, אם ירכינו ראש ויקבלו עליהם את העונש שהוא גם רפואה למריים, והעונש עצמו הינו הדרך לתשובה"

אם אכן תשובה אמתית לפנינו, ניצבים אנו בפני פרדוקס:
כיצד מוכנים בעלי תשובה כה נלהבת ועמוקה לעבור את פי ה' / ולהמרות את דבריו במעשה התשובה עצמו?!

והרי כבר אמר להם משה מפי ה' כי מעשיהם אינם רצויים ולא זו הדרך לעשות תשובה, והם אף הוזהרו שמעשיהם לא יביאו לתיקון אלא לאסון ולמפלה.
מהו אפוא פשר תשובה מוזרה זו?

ר"י אברבנאל פותר פרדוקס זה בדבריו:
32. ר"י אברבנאל

ואין ספק שישאל באמרם 'הננו ועלינו' לא עשו תשובה גמורה! כי היה להם לומר למשה: 'התפלל בעד עבדיך' [שיצליחו במלחמה], כי חטאנו לה'. אבל בטחו בכוחם ובגבורתם לעשות חיל, ולא בחר ה' בזה. ולכך לא הצליחו במעשיהם, ולא קיבל הקב"ה תשובתם כמו שקיבל תשובת הנשוכים מהנחשים, לפי שהודו [הנשוכים] לפשעם ואמרו למשה (במדבר כ"א, ז) 'חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל לה'', ולכן קובלה תשובתם ונתרפאו.

אולם מקשה הרב סמט על הראיה שהביא ר"י אברבנאל לכך שתשובתם מלכתחילה לא הייתה גמורה מן המילים 'הננו ועלינו'.

האברבנאל לומד כי 'בטחו בכוחם ובגבורתם לעשות חיל' - אולם מניין שכך הדבר?

אמירתם השלמה הרי היא "הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה'":
ובספר דברים:

"אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו ה'!"
ודברים אלו אינם מאשרים את טענת ר"י א.

ומניין לו לר"י א כי לו חזרו בתשובה גמורה היה עליהם לפנות אל משה שיתפלל בעדם?
האם זהו תנאי מתנאי התשובה?

שונה עד הקצה הערכתו של הנצי"ב לתשובתם של המעפילים בפירושו העמק-דבר:

33. הנצי"ב בפירושו העמק-דבר
(מ) וישכמו בבקר וגו' - רצו לשוב מעין החטא, וקיבלו על עצמם למסור נפשם על הכניסה לארץ גם שלא בצירוף ארון ה' ומשה.

כי חטאנו - במה שחטאנו עלינו לתקן, על כן הננו מוסרים עצמנו לסכנה זו.

(מא) למה זה אתם עברים את פי ה' - אף על גב שטוב לתקן החטא בדבר שחטא, אבל לא במקום שהתשובה עצמה גם כן נגד דבר ה', ומסירות נפש כזה - אינו מתקבל.

(מד) ויעפלו לעלות... - אף על גב שהיה להם להאמין לאזהרת משה, מכל מקום חיזקו לבבם לחשוב שאזהרה זו אינה אלא כדי שתהא המסירות נפש באמת...

"וכמו שמצינו במדרש שיר השירים בעת שבאו חנניה מישאל ועזריה לשאול את פי יחזקאל הנביא אם יעמוד להם הקב"ה בעת שיפילו עצמם בכבשן האש, הייתה התשובה שלא יעמוד. והיה כדי שתהיה מסירות נפש באמת."

כלומר: המעפילים הנלהבים לשוב בתשובה מפרשים את דברי משה כניסיון שנועד לבחון את מידת מסירות נפשם - האם היא תעמוד גם במקום שאין מובטחת להם הגנה א-לוהית.

אלא שהם טעו בפרשנות זו... דברי הנצי"ב הללו חריפים ביותר, ולא מוכח לחלוטין שהם מכוונים לפשט.

גם אם אין בידנו פתרון לפרדוקס שאנו מתקשים בו, דבר אחד הוא ודאי:

דמותם של המעפילים אינה מתוארת בתורה באופן חד-צדדי כדמות של חוטאים גמורים.

אדרבה: בולטת מגמה חיובית של התורה לתארם כבעלי תשובה של אמת.

אלא שזו תשובה בלתי-מאוזנת, מלאה רצון טוב ומסירות נפש אמתית עד כדי... המראת פי ה', שאינו חפץ בתשובה זו כפי שהם תפסוה.

צלפחד, מן המעפילים היה - דמותם של המעפילים בדברי חז"ל

לאחר שראינו את המורכבות בה מוצגים המעפילים בכתוב, ננסה לראות את דמותם של המעפילים בדברי חז"ל.

כך שנינו בברייתא במסכת שבת צו ע"ב - צו ע"א (ובמקבילה בספרי שלח פסקה ק"ג):

34. מסכת שבת צו ע"ב
תנו רבנן: מקושש - זה צלפחד, וכן הוא אומר (ט"ו, לב) 'ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת',

אולם בנותיו חפצות להעלותו מחטא זה של מאיסת הארץ ולהכניסו אל החטא 'האקסקלוסיבי' של אהבי הארץ יתר על המידה', שחזרו חזרה גמורה מחטא המרגלים ונענשו בגלל הפכו.

זהו רקע נאות לבקשתן בהמשך: "תנה לנו אִהוּה בתוך אחי אבינו" כדי ששמו לא ייגרע בנחלת הארץ!

ונסיים בדברי רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו 'צדקת הצדיק' (לובלין תרס"ב) סימן מו. בפסקה זו דן רבי צדוק ביכולתו של האדם לשוב בתשובה אף נגד רצונו יתברך:

38. רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו 'צדקת הצדיק'

על זה אמרו הקדמונים [ודרשו את] מאמר חז"ל (פסחים פו ע"ב) 'כל מה שיאמר לך בעל הבית [שהוא הקב"ה לפי הפירוש הדרשני המוצע כאן] עשה, חוץ מצא' [כלומר: כשהקב"ה אומר לאדם לצאת מלפניו, בל יחזור בתשובה, אין הוא צריך לקבל זאת].²

ולא לחינם כתבה תורה עניין המעפילים בפרשת שלח, אשר כבר האמינו בדברי משה [שהרי חזרו בתשובה על חטאם], ולמה לא שמעו לו בזה שאמר להם 'אל תעלו וגו'!

אלא שהם חשבו שזה בכלל 'חוץ מצא'!... ועל זה העפילו לעלות אף נגד רצון השם יתברך, כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין קה ע"א) 'חוצפתא - מלכותא בלא תגא' [חוצפה היא מלכות בלא כתר]... והם לא הצליחו בזה, מפני שאכלוה פגה [=תאנה שאינה בשלה, כלומר: פעלו כן מוקדם מדי, שלא בזמן הנכון], וכמו שאמרו ז"ל (סוטה מט ע"ב) 'בעקבתא דמשיחא - חוצפא יסגא' - שאז הוא העת לזה... ולכך אמר להם משה 'והיא לא תצלח', נראה שעצה היא [רצונם לעלות], אלא שלא תצלח, ודייק [משה בדבריו ואמר] 'והיא', שבכל מקום דרשו רז"ל 'היא - ולא אחרת', שיש זמן אחר שמצליח, והוא זמננו זה שהוא עקבי משיחא.

ולהלן הוא אומר (כ"ז, ג) 'אבינו מת במדבר': מה להלן צלפחד, אף כאן צלפחד; דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יהודה בן בתירא: עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין: אם כדברך - התורה כיסתו, ואתה מגלה אותו! ואם לאו - אתה מוציא לעז על אותו צדיק... אלא מהיכן היה מיועפלו? היה.

לשני התנאים הללו ברור כי בדברי בנות צלפחד:

35. במדבר כ"ז, ג

אבינו מת במדבר, והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח, כי בחטאו מת...

נרמז חטא מיוחד של אביהן שבגיננו הוא מת, ושאינו מן החטאים המפורסמים של בני הדור ההוא.

והשאלה היא: מהו אותו חטא מיוחד שגרם למותו של צלפחד במדבר?

אלא שהתקפתו של רבי יהודה בן בתירא על רבי עקיבא אינה מובנת:

הרי גם על דבריו שלו ניתן לומר אותה טענת ממה נפשך שטען כלפי רבי עקיבא:

אם כדברך, שהוא מן המעפילים - התורה כיסתו, ואתה מגלה אותו! ואם לאו - אתה מוציא לעז על אותו צדיק.

רש"י שהרגיש בקושי זה ענה עליו ובד"ה מויעפלו:

36. רש"י בד"ה מויעפלו

"שלא הרשיע כל כך כחילול שבת".

אולם תשובתו של רש"י אינה פותרת את השאלה העקרונית: עדיין ניתן להפנות את טענת רבי יהודה בן בתירא אל דבריו שלו, אף אם לא הרשיע כל כך כחילול שבת.

אלא שכנראה על כורחנו לדעת רבי יהודה בן בתירא אין זה גנאי לומר על מאן דהוא מבני דור המדבר שהיה מן המעפילים, אלא יתכן שאולי זהו אפילו שבח עבורו! וכיוון ששבח הוא - אף אם התורה כיסתה את חטאו, אין בגילוי מעשה בעייתי (ואף לא הוצאת לעז על צדיק אם היה חטאו אחר).

ונשאלת השאלה מהו השבח הזה: הרי ברור שזהו חטא, שנאמר "בחטאו מת"?

אלא שכנראה יש לאמר שהשבח הוא שצלפחד היה מבעלי התשובה של דור המדבר, מאלו שמסרו את נפשם בחזרתם בתשובה והיו מוכנים למות בעלייתם "אל המקום אשר אמר ה' "כדי לתקן את מה שחטאו בני אותו דור ביחסם אל הארץ.

ואף שמעשהו היה בלתי-רצוי והייתה בו המראת פי ה', ואף שהוא נענש על כך במיתה, עדיף חטא זה על פני חטאם של שאר בני הדור, שמתו במדבר מחמת חטא המרגלים.

ועל פי זה ניתן לתרץ את שאלת רמב"ן בפירושו לדברי בנות צלפחד:

37. רמב"ן

למה היו באות לומר 'בחטאו מת'? אלא שתאמרנה 'אבינו מת במדבר ובנים לא היו לו', כי כן הראוי להיאמר!

ולאמר: אם היו אומרות בנות צלפחד 'אבינו מת במדבר' היה משתמע מדבריהן כי הוא מת כמו כל בני הדור ההוא מחמת חטא המרגלים.

² בעיקרון זה יש תשובה לטענתו של אלישע בן אבויה, שעל בקשת תלמידו רבי מאיר "חזור בד" ענה לו (חגיגה טו ע"א) "כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: 'שובו בנים שובבים' - חוץ מאחר". אף כאשר שומע האדם בת קול כזאת - "חוץ מאחר" - עליו לענות בלשון רבי צדוק - "חוץ מצא" (וראה הסברו של הגר"ד סולובייצ'יק ז"ל לדברי בת הקול הזו בספרו חמש דרשות עמ' 125-127).